

Benkő Géza (Orgon) és Tóth Tibor (Tartuffe)

HIZSNYAN GÉZA

Dühöngő agresszivitás

■ MOLIÈRE: TARTUFFE ■

Úgy látszik, a komáromi Jókai Színház második évadát „töltő” vezetésének a szerencse is a kezére játszik. Eredetileg ugyanis a színház, amely eddig a magyarországi vendégrendezők meghívásakor csak igen ritkán választott jól, az évadzáró *Tartuffe*-öt sem Telihay Péter rendezésében képzelte el. A véletlen azonban – szerencsére – úgy hozta, hogy a fiatalnak nevezett rendezőgeneráció egyik legmarkánsabb, rendezői világát, saját stílusát következetesen építgető tagja találkozhatott a komáromi színház ígéretesen formálódó, egyre több tehetséges fiatal kinevelő és

befogadó társulatával. A találkozás eredményeként olyan előadás született, amely igazolja a rendező és a társulat értékeit. Telihay, aki a díszletet is jegyzi, ezúttal is tágas, szinte üres teret hagyott a játékra. Háttal – akárcsak szegedi *A Manó*-rendezésében – székek vannak, melyeken a jelenetekben épp nem szereplő színészek foglalnak helyet, a színpadon ott egy zongora – mint a szintén szegedi *Három nővér*-ben és a *Platonov*-ban –, a szereplők mozgása, járása ezúttal is mértani pontossággal van megtervezve. Az előadás jó példa arra, hogy a többször látott elemek hogyan válhatnak a rendező stílusvilágának szerves, az adott produkció adekvát kifejezőeszközeivé.

Az előadás kezdetén a szereplők a közönségnek háttal, néma állóképben jelennek meg, csak a Tartuffe szolgáját játszó gyermek mozog közöttük. Pillanatnyi sötét után feszült képpel indul a voltaképpeni történet: Damis (Kukola József) idegesen járja be a színpad elejét, szinte „lelépi”, lépéseivel fölméri a teret. Pernelle asszony (Németh Ica) agresszíven oktatja ki fia családját – Orgon hamarosan lelepleződő zsarnoki hajlamainak erős genetikai alapjai lehetnek.

Telihay értelmezésének kulcsfigurája ugyanis Orgon (Benkő Géza). Első megjelenésekor a nézőtérrel szembe érkezik szinte uralkodói pózban, s a ház népe, valamint szolgák hada fogadja. Szertartászerűen, szolgálai segítségével leveti ruháit, háziköntösbe öltözik, megmosdik – sőt, jégkockákkal hűsíti fejét. Az első pillanattól nyilvánvaló: kis házi zsarnokkal van dolgunk. Ennek alapján visszamenőleg jelentést kap Elmira (Gubik Ági) néhány perccel előbbi színre lépése, amint gyönyörű bundáját maga után vonszolja, cigarettázik, s többször is az italospohárhoz nyúl (testvére, Cléante egyszer jelentőségteljesen ki is veszi a poharat a kezéből): frusztrációjának okai – mindenkit lekiabáló, csak a saját nézetét harsogó, agresszív anyósának és a családon uralkodni akaró férjének bemutatásával – nyilvánvalóvá válnak.

Ennek az Orgonnak Tartuffe is csak eszköz, akinek segítségével a hatalmát gyakorolhatja (demonstrálhatja) a családján. Orgon jellemrajzának színpadi megfogalmazása nagyon pontos és alapos. Hazaérkezése után először szó nélkül elvégzi átöltözési szertartását, csak azután érdeklődik a távolléte alatt történekről. Minden, a felesége betegségéről informáló mondat után fölteszi ugyan a darabból oly jól ismert „És Tartuffe?” kérdést, de tökéletesen szenvtelenül, érzelmentesen, mint ahogy a válaszokra is érzelmentesen vagy egyáltalán nem reagál. Ezt az embert önmagán, saját hatalmán (és pénzén) kívül más nem nagyon érdekli. Orgon jellemzésének jelentős pillanata, ahogyan a családdal való összeveszése után – amikor a legkisebb ellentmondásra is agresszíven üvölt – Tartuffe-öt (Tóth Tibor) teszi meg általános örökösévé. A zsarnok tipikus reakciója, hogy az ellenállás legkisebb jelére bizonyítani akarja: ő mindent megtehet.

A harmadik kulcsmomentum az egyébként is nagyon szépen megoldott veszekedési jelenet. Mariane (Holocsy Krisztina) ellene szegül apja akaratának, hogy Tartuffe-höz menjen feleségül. Az egymással szemben álló, lecövekelt apát és lányát, valamint a közepén elhelyezkedő Elmirát a szóvivő, illetve a védőügyvéd szerepét betöltő Dorine és Cléante körbe-körbe járja: szinte befűzik, rögzítik őket. Mariane végső kétségbeesésében itt vágja apja fejéhez: „Ne kergess a végső kétségbeesésbe csak azért, hogy bizonyítsd: korlátlan hatalmad van fölöttem.” Ebben az értelmezésben teljes mértékben igazolódik Jan Kott megállapítása: „Orgon veszélyesebbnek tűnik, mint Tartuffe.”

Ebben az előadásban ugyanis Tartuffe – vesztes. A családtagok többségével ellentétben őbenne kevés az agresszivitás. Képmutatása nem látszik túl veszélyesnek, inkább csak jól és biztonságban szeretne élni Orgon pénzéből (ne felejtjük el, a végén kiderül, hogy

„a Király már körözteti rég”). Végül annak esik áldozatul, hogy nem tud uralkodni szenvedélyén, nem tud ellenállni a nőnek. Tartuffe-öt az az Elmira buktatja le, aki talán vonzódna is hozzá, talán menedéket is keresne nála Orgon zsarnoksága elől. Gubik Ági mesterien játssza el ezt az ambivalenciát, s azt, hogy ez a lelkiileg megtört nő már arra is képtelen, hogy bárkinél menedéket keresen. (No persze Tartuffe sem túlságosan kecses alternatíva.) Amikor az előadás végén a Rendőr hadnagy (Németh István) hasba vágja a földön fekvő Tartuffe-öt, a család tagjai közül elsőnek – és a legerősebben – Elmira rúg bele a csalóba, s ebben a gesztusban elrontott életének, végső reménytelenségének dühe és Orgon iránti érzelmei legalább annyira benne foglaltatnak, mint Tartuffe iránti gyűlölete.

Orgon családjában elveszett, illetve deformálódott az értékrend. Ebben a deformált értékrendben a szerelem a legnagyobb vesztes. Itt Mariane és Valér (Bernáth Tamás) viszonyán is érződik, hogy az Orgontól várt hozomány nem elhanyagolható tényező. Holocsy Krisztina Mariane-ja így kétszeresen is apja áldozata. Talán ő az egyetlen tiszta ember; mindvégig visszafogott, tartózkodó, sokszor áll vagy ül magába roskadva, a hangját is ritkán hallani, benne jelentkezik legkevésbé a már többször hivatkozott agresszivitás. Csak végső kétségbeesésében tesz olyat, amit életében talán még soha: hangosan, határozottan próbál ellentmondani apjának. Ebben az értékzavaros környezetben Dorine (Varsányi Mária) is inkább a lehetőségei határát mérlegelő – és mellesleg szintén jó adag agresszivitással felruházott – akarnok, aki társadalmi szerepén felül igyekszik beleszólást nyerni a történésekbe, Cléante (Póthe István) pedig legtöbbször üresen prédikáló pozőr.

Ha akarjuk, értelmezhetjük úgy is, hogy Telihay aktuális előadást rendezett a mai újgazdagok érték(té)vesztéséről, az érzelmi és szellemi értékeknek a pénzzel és a hatalommal szembeni teljes háttérbe szorulásáról. Azzal, hogy az Orgon hazaérkezése körüli ceremóniákhoz az aznapi újságból elhangzó felolvasás is hozzátartozik, a rendező kétségtelenné teszi: máról szóló előadásban van részünk, amelynek azonban mégis sikerül elkerülnie az erőszakos aktualizálás látszatát, s jellemrajzainak, viszonyrendszereinek összetettsége miatt az említett értelmezés erős leegyszerűsítés a produkció komplexitásához képest. Ennek a komplexitásnak szerves és értékes részét alkotják a rendező által tervezett díszlet, illetve játéktér, valamint Tresz Zsuzsa kortalan, színvilágukban kifejező jelmezei.

Az előadás legfőbb értéke az, ahogy a rendező a jellemek és viszonyrendszerek pontos ábrázolását, a hangulatok és feszültségek színpadi generálását mozgásokkal, tempó- és ritmusváltásokkal megoldja, ahogy sikerül elérnie, hogy színészei otthonosan mozogjanak egy számukra ismeretlen vagy legalábbis szokatlan, a mozgásokra, gesztusokra, képekre, a testbeszédre mint kifejezőeszközre építő, a hagyományos lélektani realizmust finoman teatralizáló stílusvilágban. Telihay színpadi fogalmazásmódjának egyik legszebb példája az előadás befejezése, amikor a Lojális úr (Horváth Sándor) kioktató szövegétől – a produkció talán egyetlen, számomra megválaszolatlan kérdése, hogy miért kell ezt szlovákul előadnia?! – és segédei ténykedésétől megfélemlített háziak veszélyt érző juhnyáj gyanánt bűnján egymáshoz a szín közepén (a föléjük ereszkedő, a teret szűkítő tetőelem talán már fölösleges túlmagyarázás), majd a királyi kegyelem tudomásulvétele után fokozatosan egy „party” táncoló, szórakozó résztvevőivé válnak, és szinte kéjjel rugdossák eszméletlenülre a földön heverő Tartuffe-öt. Az agresszivitás tehát megmaradt; most éppen mindenki Tartuffe-ön vezeti le indulatait, bár korántsem bizonyos, hogy minden indulat neki szól, ellene irányul. Hogy boldog végre, az igazság győzelmére vagy valami hasonlóan magasztos dologra senki ne gondolhasson – az addig oly szelíd Mariane is rúg egy nagyot Tartuffe-be.

Dömötör Ede felvételei

Tóth Tibor, Gubik Ágnes (Elmira) és Benkő Géza

Ez az előadás, a Czajlik József rendezte *Amadeusszal* együtt, hosszú idő után kiemelte a színházat az úgynevezett „szlovákiai magyar” létből. Megítélesem szerint mindkét produkció elérte azt, ami a kisebbségi létben dolgozó művészek többlete lehet: két kultúrában, a magyar és a szlovák színházi életben is jelentős eseménnyé vált. Bár korántsem biztos, hogy akár magyar, akár szlovák részről megkapják az ennek megfelelő publicitást és szakmai elismerést.

MOLIÈRE: TARTUFFE (Jókai Színház, Komárom)

FORDÍTOTTA: Petri György. DRAMATURG: Faragó Zsuzsa. JELMEZ: Tresz Zsuzsa. SEGÉDRENDEZŐ: Kukola József. DÍSZLET-RENDEZÉS: Telihay Péter.

SZEREPLŐK: Benkő Géza, Gubik Ági m. v., Tóth Tibor m. v., Varsányi Mari, Holocsy Krisztina, Bernáth Tamás, Póthe István, Kukola József, Németh Ica, Horváth Sándor, Németh István, Oszlik Péter, Balaskó Edit, Bölcskei Zoltán, Marosi Gábor, Nagy László, Radvánszky István, Sámson Szabolcs, Székely Erzsébet, Zách Attila.